

РЕГИОНАЛЕН АНАЛИЗ

СЕВЕРЕН ЦЕНТРАЛЕН РЕГИОН

РЕЗЮМЕ

Проектът „Гласът на българските деца“ е възможен благодарение на подкрепата от Фондация „Оук“

Настоящият анализ покрива петте области на Северен Централен регион за планиране, а именно областите: Габрово, Велико Търново, Разград, Русе и Силистра. Анализът е изработен от образователния експерт Марияна Георгиева по поръчка на Българското училище за политика "Димитър Паница". Методологията, която е използвана, включва: *а.* анализ на публични документи; *б.* данни от местни проучвания на неправителствени организации; *в.* журналистически материали и интервюта с експерти по теми, свързани с практики за защита правата на децата; *г.* дълбочини интервюта с представители на местни власти, директори на училища, учители, педагогически съветници, магистрати, млади хора;

Габрово	Велико Търново	Разград	Русе	Силистра
Население: 127 461	Население 267 113	Население: 128 871	Население: 247 875	Население: 119 474

Голяма част от установените проблеми за Северен Централен регион на България са общи за цялата страна. Има такива, които са по-силно застъпени в отделните области на този конкретен регион. Наблюдаваме главни тенденции в четири основни сфери - детско благосъстояние, здравеопазване, образование, детско правосъдие.

ДЕТСКО БЛАГОСЪСТОЯНИЕ

Детското благосъстояние е пряко свързано със социалното положение на семействата, отговорното родителство, социалната защита и деинституционализацията, когато това е необходимо. В региона в основни линии се следват тенденциите в страната като цяло, а именно:

- бедността в отделните области е сериозен рисков фактор за пълноценното израстване на децата;
- липсата на реален възрастен /родител/, който да се грижи за детето, е фактор, който се отразява на цялостното му емоционално и социално развитие и на неговото образование;
- съществуващата бедност и необразованост при ромски семейства предполага повтарящ се модел на поведение при децата им;

- налични са проблеми в подготовка и професионална подкрепа на социалните работници, които работят с децата и семействата в риск, както и проблем с текучеството на такива кадри.

В национален мащаб по данни на НСИ през 2015 г. 33.4% от децата живеят в материални лишения и в риск от бедност. Половината от децата (49.7%) не могат да си позволят почивка извън дома поне една седмица в годината, редовни занимания с плуване, свирене на музикален инструмент, участие в младежки организации и др. (43.1%) и екипировка за игри навън (колело, ролери, кънки и др.) - 45.9%. За всеки две от пет деца не може да бъде осигурено подходящо място за учене или писане на домашни, едно хранене, включващо месо, пиле или риба (или еквивалента им при вегетарианците) поне веднъж дневно, и купуването на книги, които са подходящи за възрастта на децата (без учебници и учебни помагала).

Пак по данни на НСИ децата **в Северен Централен регион**, които живеят под линията на бедността, са около 44%, което с 0.5% по-високо от средното за страната.

2365 са малките жители на област Габрово, които през 2016 г. са живели под прага на бедността, показват изследванията на Фондация "Надежда и домове за децата, клон България". Въпреки че техният брой намалява с 440 спрямо 2015 г., той пак остава висок. В Разград бедните деца през 2015 г. са били 1256, а през 2016 г. - 662. Във Велико Търново броят на децата, живеещи под прага на бедността, е нараснал през 2016 г. до 154, в сравнение с 2015 г., когато са били 132, сочат предоставените данни от дирекция „Социално подпомагане“, област Велико Търново. Според "Надежда и домове за децата, клон България" малчуганите под линията на бедност в Силистра са 422.

Специалистите твърдят, че колкото по-дълго децата живеят в крайна бедност, толкова по сериозни са последствията за тях. Децата, чиито семейства зависят от държавна помощ за дълъг период, е по-вероятно да се сблъскат с трудности като социална изолация, проблеми с образованието и здравословни проблеми.[1]

В проведените дълбочинни интервюта специалистите споделят и друг проблем: **Липса на родител,** който да полага грижи за детето, да осъществява родителски контрол. Проблемът често е в следствие от реалното отсъствие на родителите и поверяването на грижата за децата на баби и дядовци. В други случаи родителите присъстват, но са прекалено заети да комуникират с децата си или им липсват умения за това. Отсъствието на родител се отразява на цялостното емоционално и социално развитие на децата, както и на тяхното

[1] *Сборник „ Благосъстоянието на децата в ранното детство в България”, изготвен по проект на УНИЦЕФ България и Гражданско дружество „Експертни анализи” към Институт „Отворено общество” – София. Докладите и анализите са направени по поръчка на УНИЦЕФ – България, в рамките на аналитичната поредица „Лицата на детската бедност”.*

образователно представяне. По думите на специалистите, учителите не успяват да компенсират дефицитите от семейната среда и при тези деца се наблюдава висока агресия и неумения за решаване на конфликти.

Въпреки напредъка, който се отбелязва спрямо интеграцията на ромското население в България, **положението при някои ромските семейства остава критично**. Има много случаи, в които семействата живеят при много лоши битови условия, нямат избрани лични лекари, децата не посещават училище. Това предполага повтарящ се модел на ниско образование при децата им, бедност и неблагоприятна прогноза за личностно развитие и перспектива.

Системата на съществуващите социални услуги в Северен Централен регион е добре развита. Изградени са центрове за настаняване от семеен тип, центрове за обществена подкрепа, центрове за преходна защита и др. Най-добре развита мрежа от услуги и с най-много ползватели деца има в област Велико Търново. Услугите се предоставят както от самите общини, така и в партньорство с неправителствени организации.

Социални услуги към февруари 2017 г. в региона ползват общо 2804 деца, като най – много те са в област Велико Търново - 1025.

Данните са предоставени от ДСС и координаторите на „Надежда и домове за децата", клон България.

Във всички области са разкрити услуги от нов тип за отглеждане на децата извън институции. Навсякъде се развива и услугата „Приемно родителство". Забелязва се, че други институции като например в сферата на образованието, социалните грижи, жилищното настаняване, части от съдебната система и здравеопазването, изостават в разбирането си за деинституционализацията на децата, и това пречи на системния напредък. Според експертите, с които са проведени дълбочинни интервюта, доставчиците на социални услуги за подкрепа на деца в риск и уязвими семейства са затруднени, когато:

- децата срещат дискриминация в детска градина или училище, което често се случва поради бездействие на училищните власти, липса на механизми за справяне с дискриминацията, професионално прегаряне и рутината в действията;
- семейството се бори с бюрокрацията, свързана с обезщетенията, на които има право, но често не получават необходимата информация за тях;
- членовете на семейството се нуждаят от допълнителна подкрепа, защото има човек от близкото обкръжение със сериозни хронични заболявания или проблеми с психичното здраве.
- семейството не разполага с постоянно жилище или домът е в толкова лошо състояние, че съществуват опасности за здравето и/или безопасността.

Съществуват проблеми и със социалните работници. Най-често те са свързани с подготовката и професионалната им подкрепа, като и с текучеството на кадрите, които работят с децата и семействата в риск.

Именно социалните работници от публичния сектор са първата линия на защита на интересите на детето. Тази първа линия беше „поразена" от последователни съкращения в обществения сектор, въпреки че по брой на социалните работници България дори не се е приближавала до средноевропейските стандарти. Основните проблеми са два. Първият е, че социалните услуги не могат да заменят дългосрочната социална работа с детето и неговото семейство. А вторият - че до социалните услуги рядко достигат именно най-уязвимите и най-нуждаещите се групи. Обичайно става дума за семейства, които са трайно маргинализирани, т.е. силно демотивирани, отчаяни и пасивни, с дефицит на ключови социални умения и произтичащата от това социална безпомощност.

ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

1. В Северен Централен регион се наблюдава хронична **липса на лекари**, недостатъчен капацитет на болниците както и липса на съвременно медицинско оборудване. Това е особено отчетливо в областите Силистра, Разград, Русе, Велико Търново. Област Русе продължава да е сред областите с най-голям недостиг на общопрактикуващи лекари и през 2015 г. За всеки 2119 души от областта отговаря един лекар при 1619 души на лекар в страната. Броят на специалистите спрямо населението също е по-нисък от този в останалите области.

Подобна е ситуацията в област Велико Търново, където здравеопазването продължава да страда от недостиг на лекари, както общопрактикуващи, така и специалисти. Особено големи са разликите по отношение на лекарите от водещи специалности – на един специалист в областта се падат 785 души от населението при 544 средно за страната. *За влошаването на здравните грижи говори и скокът на детската смъртност в областта – от 4,1‰ през 2014 г. на 9,8‰ през 2015 г. според Института за пазарна икономиса.*

През последните две години и в област Силистра се отчитат едни от най-високите коефициенти на детска смъртност.

2. Трудности има със **здравеопазването сред част от ромския етнос**, където все още се наблюдават силно негативни процеси, свързани с високия процент на неосигурените лица, честата липса на личен лекар, висок процент на заразните заболявания, висока степен на инвалидност, честа липса на регистрации за бременност, недостатъчния брой имунизации, невъзможност да се ползва стоматолог и др. Само един пример - ако самоопределящите се като роми в област Силистра са 5,1% от населението на областта, то при регистрираните болни от заразни заболявания относителният дял на ромите е 22,4%. Процентът обаче е много по-висок при заболяванията салмонелоза (29,2%), шигелоза (34,62%), колиентерит

(51,52%) и при вирусните хепатити. Висок е процентът на заболеваемост при варицелата (21,95%) и лаймската борелиоза (25%).

3. Не се обръща достатъчно внимание на **психичното здраве на децата**. Подкрепата на деца и млади хора с проблеми с психичното здраве е застрашено поради лошото географско разпространение на детски психиатри и клинични психолози.

4. По данни на интервюираните специалисти се наблюдава тенденция за навлизане на **нови дроги,** за които няма подготвени специалисти, които да ги разпознават като симптоматика в поведението и да работят за превенция на употребата им.

5. **Липсват програми за превенция на рисковото поведение** сред младите хора. Училищната програма не предполага развитие на житейски умения свързани с превенция на рисковото поведение, включващо теми от съзряването, партньорските отношения, ранните бременности и аборти, последиците от сексуално предавани инфекции.

ОБРАЗОВАНИЕ

1. Деца, които рано напускат образователната система.

По последни данни на НСИ 1684 деца от Северен Централен регион са напуснали образователната система, като най-голям е делът на децата между 5 до 8 клас. Децата отпадат поради социални и семейни причини, както и поради неумения да наваксат пропуснат учебен материал или поради неразбиране на преподаваното. Други причини са ниски доходи и липса на средства за осигуряване на нужните условия за обучение от страна на родителите, подпомагане от страна на учениците за осигуряване на доходи в семейството и полагане на грижи за по-малки братя или сестри. В малките населени места, където са закрити училища, често родители се безпокоят за безопасността на децата си /особено на момичетата/ и предпочитат те да си останат вкъщи вместо да пътуват до училище. В дълбочините интервюта експертите посочват като голям проблем и неусвояването на български език от децата и функционалната им неграмотност, дори след завършване на 8 клас. Децата се представят слабо на външното оценяване и шансовете им за реализация са ограничени. Областите Разград, и Силистра са с най-слабия среден успех от матурите по БЕЛ от всички области в страната през 2016 г. В област Разград делът на лицата с начално и по-ниско образование е 19,9%. Преброяването, проведено от НСИ през 2011 г., включва категорията „лица, никога непосещавали училище". Броят на тези лица е 1 796 или 1,5 % от населението на 7 и повече навършени години. Тревожен е фактът, че те никога не са били включвани в образователната система. Тези 3 групи млади хора /никога не посещавали училище, рано отпаднали и слабо представили се на матурите/ формират съвкупност от младежи с неблагоприятна прогноза за развитие и реализация в живота.

Специалистите смятат, че **резултат от прилаганите политики[2] за превенция на отпадане и изоставане от училище** е **незадоволителен** – образователните институции нямат изградени механизми, с които да успеят да се справят с този проблем. Въпреки усилията и

[2] *Стратегия за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система (2013 – 2020)*

предложените мерки в новия закон за средното образование все още има деца, които не се записват или не посещават средно училище.

За учебната 2016-2017 г. в Северен Централен регион са отпаднали общо 308 деца, като най-много от тях са от Област Русе - 133. Във Велико Търново отпадналите деца са 70, в Силистра – 50, в Разград – 47, а в Габрово – 8.

2. Училищата продължават да бъдат сравнително затворени системи – **без цялостна и интегрирана стратегия и механизми за работа с деца в риск** (увеличаващи се като брой) и без ефективно взаимодействие с други услуги и институции от сферата на социалната закрила.

В регион Северен Централен работят общо 64 педагогически съветници, от които 40 са психолози.

Това означава, че приблизително в около ¼ от училищата има такъв тип подкрепа. От друга страна този специалист не би могъл да се справи с проблемното поведение на деца без разбирането и подкрепата както на образователната, така и на фамилната система. Поради тази причина често се случва децата с проблемно поведение да сменят множество училища или да бъдат насочвани към индивидуална форма на обучение. Според експертите от НПО сектора училищата имат нужда от подкрепа от външни организации с опит в системни подходи, които да ги подпомагат в работата с деца и семейства от рисковите групи.

3. Третият сериозен проблем, който касае не само образование, а всички работещи с деца, е образованието и грижите за **децата с увреждания и специални нужди**. Най-голям брой деца с увреждания са съсредоточени в областите В.Търново, Габрово и Русе.

Най-сериозно е положението в област Велико Търново, където, по данни на ДСП, към февруари 2017 г. са регистрирани 694 деца с увреждания.

Сравнителният анализ показва, че броят на тази рискова група се е увеличил почти три пъти от 2010 г. насам, когато регистрираните деца с увреждания са били 331.

Почти двойно е нараснал броят на децата с увреждания в област Габрово. По данни на „Надежда и домове за децата, клон България" към февруари 2017 г. те са 446 като повечето от тях са с физически увреждания.

Според специалистите няма изграден капацитет, достатъчен да задоволи потребностите им, включително и по отношение на свързаните групи в риск – семействата на деца с увреждания. Услугите в общността, подкрепящи тази група, са неравномерно разпределени в областта. Така се оказва, че в общини, в които има по-голяма потребност, няма достатъчно услуги, подкрепящи децата с увреждания и техните семейства, а в общини с по-малък брой деца с увреждания има по-голям капацитет услуги, отколкото е необходим. Това важи най-вече за малките общини, където преди това са съществували

домове за деца, които сега са преструктурирани. Броят на децата с увреждания там остава висок. Често в района няма друго училище, където да бъдат насочени децата. Обективната причина води до струпване на 3-4 деца в един клас, което е трудно за управление, както от учителите така и от специалистите. (Справка – анализ на социалните услуги Област Велико Търново, пример Павликени).

ДЕТСКО ПРАВОСЪДИЕ

В Северен Централен регион най-висок е броят на децата в конфликт със закона в област Русе(437), а най-нисък - в Силистра(27). 155 е броят на тези деца във Велико Търново, като най-много деца, регистрирани за противообществени прояви, са от двете най-големи общини – Велико Търново и Горна Оряховица. Данните на Фондация "Надежда и домове за децата, клон България" показват, че в тези общини децата, извършили противообществени прояви, заемат 88% от общия брой в областта. 142 са децата в конфликт със закона в Габрово, а 82 - в Разград.

Законът за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните (ЗБППМН) е приет през 1958 г. Предвидените в него и в Наказателния кодекс мерки при правонарушения, извършени от малолетни и непълнолетни извършители, са с предимно санкциониращ, а не превантивен или ефективно превъзпитателен характер, т.е техният възпитателен ефект е в налагането на санкция или ограничение. Затова е необходимо ЗБППМН да бъде отменен и да бъде приет нов специален закон, който да регулира по съвременен начин отношенията в областта на правосъдието за деца. Той трябва да предвиди възможността децата, извършили правонарушения, да бъдат ”пренасочвани” към възпитателни, социални и защитни мерки и услуги.

В сферата на **детското правосъдие** се наблюдава тенденция за изграждане на все повече помещения, в които е осигурена подходяща обстановка за изслушване на децата, като им се спестява стресът от разпити в съдебна зала. Такива помещения, наречени „Сини стаи”, има във Велико Търново, Русе и в Горна Оряховица.

Свързана с посочената тенденция е и тенденцията за максимално широко използване на психолози и педагози при разпитите на непълнолетни и малолетни. Целите са да се установи дали непълнолетните са могли да разбират свойството и значението на извършеното и да ръководят постъпките си /за това се изготвя експертиза/. Друга цел е предразполагане на децата да говорят пред съда или разследващите органи /да не се затварят в себе си или да отговарят уклончиво/, както и да се установи дали показанията им са правдиви. Тенденция в налаганите наказания - те или са символични - обществено порицание или лишаване от свобода условно, или са крайни - реално лишаване от свобода. Няма възможност за налагане на наказания, които могат да доведат до реално превъзпитание, без непълнолетният да изтърпи наказание лишаване от свобода. За лица

над 16 г. може да се наложи пробация, но се случва рядко, а и няма разработени специални пробационни мерки за непълнолетни.

Може да се твърди, че системата за закрила на детето не разпознава в достатъчна степен децата в конфликт със закона като деца в риск, т.е. те не са приоритетна група, независимо че социален работник взема участие в работата на Местните комисии за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни (МКБППМН). Много често проблемите при децата са провокирани от проблеми, свързани с родителския капацитет и липсата на услуги за подкрепа на родителите.
Според специалистите няма и добре изградени междуинституционални механизми между социалните услуги в общността, ЦОП и училищната мрежа, с които да работят заедно по превенция на противоправното поведение. Няма и единна система, която да регистрира всички такива случаи, освен в ДСП и Детска педагогическа стая. Липсват данни, които да регистрират всички случаи на насилие в образователната система. Затова истинският брой на тази рискова група вероятно е много по-голям.

Проектът „Гласът на българските деца" се изпълнява от Българското училище за политика „Димитър Паница" и се финансира от Фондация „Оук". Той стартира през 2016 г. и ще продължи до 2019 г. Проектът е създаден, за да се засили процеса на формулиране и прилагане на адекватни детски политики, и да подпомогне въвеждането на добри практики за разрешаване на актуални проблеми. Той е насочен към политическите и гражданските лидери, допринасящи за формирането на детските политики. Целта е българските деца да се чувстват сигурни и защитени, и техният глас да бъде чут от управляващите.
Настоящият документ представя накратко първият от шест анализа, планирани в рамките на проекта, отнасящи се до районите за планиране в България. Тяхната цел е да представят състоянието на политиките, отнасящи се до децата в различни сфери, както и да идентифицират добри практики в региона. Те ще бъдат представени на в рамките на 6 регионални срещи. Целта на срещите е обмяна на опит между завършилите Българското училище за политика, местните власти, институции, граждански организации, училища и други заинтересовани страни, запознаване с ключовите проблеми, които стоят пред гарантирането на детските права, както на национално ниво, така и специфичните за региона.